

**Obsah č. 1/1972 časopisu  
SOCIOLOGIA,  
vydávaného SAV v Bratislavě**

**STUDIE:**

Místo a úloha společenských věd po XIV. sjezdu KSČ

Diskusní problémy struktury marxistické sociologické teorie (*A. Sirácky, K. Rychtařík*)

Industrializační proces a změny v třídně sociální struktuře jako základ národnostní politiky KSČ (*J. Hrabina, J. Zvara*)

Některé aspekty sociálního výzkumu starých lidí (*L. Macháček*)

**Z ODKAZU KLASIKŮ:**

Vznik a rozpracování sociologické metody v marxismu (*J. Pašiak*)

**BOJ PROTI REVIZIONISMU  
A BURŽOAZII:**

Problémy boje proti buržoazní ideologii a antikomunismu (*M. B. Mitin*)

**ZE SOCIOLOGICKÉHO ŽIVOTA:**

Výzkumný ústav kultury a veřejného mínění — poslání, organizace a výzkumné úlohy (*Z. Hyndoš*)

Zpráva o kurzu matematických a statistických metod v sociologickém výzkumu (*M. Katriak*)

**RECENZE:**

M. T. Jovčuk, Leninismus, filosofická tradice a současnost (*J. Červinka*)

Handbook of social gerontology (*E. Farkasová*)

Obščestvennaja aktivnost' molodeži (*M. Sloboda*)

J. Marko, Vpravovanie sa dieťaťa do školského prostredia (*J. Čečetka*)

**S. Nowak: Metodologia badań społecznych**  
Państwowe wydawnictwo naukowe, Warszawa 1970, 485 s.

Období nadšení a fascinování metodickou a technickou výbavou moderní sociologie, které se projevuje mimořádnou početností více či méně kvalifikovaných empirických výzkumů, bývá obvykle následováno obdobím, kdy si sociologové kladou obecnější otázky, týkající se povahy a výstavby vlastní vědy, její metodologické zralosti atd. Těmito problémy se již řadu let zabývá polský sociolog Stefan Nowak, z jehož pera vyšel mezi jiným znamenitý soubor obecně metodologických studií *Studia z metodologii nauk społecznych* (1965) a výbor z americké metodologické literatury *Metody badań socjologicznych* (1965). Nová rozsáhlá publikace S. Nowaka je prvním svazkem učebnice sociologické metodologie a je pozoruhodná již svou výchozí koncepcí, která se výrazně odlišuje od „standardních“ příruček západních, ale i polských a našich. První díl je totiž důsledně věnován problematice obecně metodologické a má tedy čtenáře vést nejen k tomu, aby uměl používat jednotlivých metod, ale aby také věděl, proč jich používá, aby se vyhnul chybám, jež vyplývají z toho, že se určité metody používá v situaci, v níž je metoda neaplikovatelná, aby si byl prostě vědom obecně metodologických předpokladů, jež spočívají alespoň implicitně v základech každé konkrétní techniky. Takový přístup totiž umožňuje nejen stanovit meze použitelnosti jednotlivých technik, ale také naopak — rozšířit sféru jejich aplikovatelnosti. Nowak svou koncepcí konečně (!) polemizuje s pojetím učebnic sociologické metodologie jako „kuchařských knížek“, kde lze najít mnohokrát vyzkoušené recepty, ale žádné hlubší poučení o „gastronomii“. Autor si současně uvědomuje, že vydělení obecně metodologické problematiky do samostatného svazku může vyvolat zejména ze strany metodologických rutinérů obvinění z „abstraktnosti“, a lituje proto, že se mu nepodařilo z kompozičních důvodů každou obecně metodologickou úvahu dovést až do konkrétně metodologických aplikací. I tak jde však o práci mimořádně závažnou, jejíž bezprostředně praktická užitečnost je mimo jakoukoli pochybnost.

Práce je rozdělena do osmi oddílů. V prvním, nazvaném *Sociální jevy a procesy*, se autor zabývá specifickými rysy společenských věd, v druhém kategoriální a pojmoslovnou výbavou soudobé sociologie, zejména pak vztahem pojmů a ukazatelů, ve třetím pak

základními typy sociologických tvrzení (stupeň obecnosti tvrzení, tvrzení probabilistická, tvrzení o kauzálních a funkcionálních vztazích, problém tautologických a eliptických tvrzení, výpovědi o sociální dynamice atd.). Po úvahách o způsobu formulování předmětu výzkumu a jeho operacionalizaci přechází k ústřední obecně metodologické problematice, totiž k otázkám empirického zdůvodnění a kontroly hypotéz (oddíl pátý), k sociologické explanaci (statická, neúplná, hypotetická explanace, explanace lidského chování na základě motivace, genetické a teleologické explanace a komplementární vysvětlení) a konečně k výstavbě sociologické teorie. Závěrečná část je věnována otázkám předvídání v sociologii (zde je zvlášť cenná kapitola o extrapolaci vývojových trendů) a praktickému užití sociologického vědění.

Nowakova poučená a v mnoha ohledech originální práce (což je nutno zvlášť podtrhnout, uvážíme-li počet čistě kompilačních příruček) si zaslouží soustavnou pozornost i ze strany našich sociologů.

Miloslav Petrusek

## Lékařská sociologie v NDR

I když se v odborné literatuře stále častěji objevuje tvrzení, že pro lékaře je vzdělání ve společenských vědách stejně důležité jako vzdělání ve vědách přírodních, zdá se, že lékařské sociologii je zatím všude věnováno poměrně málo zájmu. O to více pozornosti si zaslouží 16. číslo časopisu *Zeitschrift für ärztliche Fortbildung* z loňského roku. Je celé věnováno příspěvkům, které připravili pracovníci z oblasti lékařské sociologie v NDR pro VII. světový sociologický kongres ve Varně v září 1970. Je zde uveřejněna celá řada původních prací, které se zabývají například studiem vedoucí úlohy lékaře a sestry v nemocničním prostředí, malými skupinami a kolektivy ve zdravotnictví, změnou sociálního chování lékaře v NDR, některými sociologickými problémy vysokoškolského studia, výzkumem motivace ke zdravému způsobu života apod. Nicméně za nejdůležitější lze pokládat stať prof. Wintra a jeho spolupracovníků, která hodnotí vývoj a úkoly lékařské sociologie v NDR.

Rychlý vývoj sociální hygieny, umožněný socialistickou přestavbou společnosti, pomáhá vytvářet pracovní a životní podmínky, které odpovídají sociálně hygienickým zásadám. Řeší se praktické sociálně medicínské problémy: studuje se vliv sociálních faktorů na zdraví a výkonnost mládeže, problémy kolem zaměstnané ženy a plánování rodiny, hle-

dají se příčiny rozdílné střední délky života mužů a žen. Zejména pak jsou řešeny otázky kojenecké úmrtnosti. V nových společenských podmínkách došlo k jejimu obrovskému poklesu, k dalšímu příznivému vývoji ovšem již nestačí jen změny sociálně ekonomických poměrů, bude třeba ovlivňovat i postoje a názory lidí.

Sociální hygiena klade tedy nové otázky, na které však už musí — podle Wintrova pojetí — odpovídat lékařská sociologie, jejíž význam „narůstá úměrně s tím, jak za podmínek socialistické společnosti nabývají významu subjektivní sociální podmínky...“, subjektivní faktor v dějinná lidstva“ a jeho vliv na zdraví a nemoc. Od r. 1966 se tedy v NDR lékařská sociologie stává učebním oborem na katedrách sociální hygieny a od r. 1968 se její výukou zabývá systematicky i postgraduální lékařské učiliště. Přitom se ovšem nepředpokládá, že lékaři sami budou řešit sociologické problémy, musí se však naučit je rozpoznat, zhodnotit, musí umět spolupracovat s institucemi, které mají na řešení problému vliv, a konečně musí být připraveni na svou budoucí úlohu vedoucího týmu zdravotnických pracovníků.

Dana Langmeierová

**Shaffer L., Ritter J. B., Meyer W. L.: The Critical-Path Method**

Mc Graw-Hill Book Comp., New York 1965, s. XII + 216.

Kniha představuje úvod do metody kritické cesty (CPM). Autoři přehlednou formou uvádějí všechny nutné základní pojmy, které se v CPM vyskytují, a vysvětlují všechny výpočetní postupy nutné k jejím výsledkům. Metody kritické cesty se používá pro plánování časově navazujících činností projektů, přičemž se předpokládá, že doby trvání jednotlivých činností jsou známy.

V první kapitole jsou uvedeny některé praktické výsledky dosažené metodou CPM. Je to vlastně propagační úvod, který má přesvědčit čtenáře o užitečnosti metody při plánování. Je tu též uvedeno dělení na CPM I (každá činnost může být provedena pouze jedním způsobem) a CPM II (pro některé činnosti existují alternativní možnosti). V druhé kapitole je uvedena podstata metody CPM I, základní pojmy z teorie grafů, které jsou v ní aplikovány, a pravidla pro sestavování sítě, která je modelem projektu. Třetí kapitola (CPM I — výpočty v síti) uvádí čtenáře do problému časových závislostí v síti. Je diskutován pojem délky trvání činnosti a pojmy z něj odvozené. Dále je definována doba trvání projektu, algoritmus jejího výpočtu, algoritmy výpočtu rezerv činností a pojem kritické cesty; nakonec je krátce zmíněn převod časových jednotek na kalendářní údaje. Čtvrtá kapitola (Rekonstrukce sítě během projektu) se zabývá problémem změn v modelu CPM I během provádění činností, a to na základě nejnovějších údajů a informací o plnění plánu. Pátá kapitola obsahuje poznámky o definici činností a možnostech jejich klasifikací v praxi aplikace metody. Prak-

tické poznámky o analýze sítě plánování zdrojů a příklad konkrétní aplikace jsou obsahem kapitol VI—VIII.

Kapitola devátá rozebírá metodu CPM II. Uvádí ji, vysvětluje a demonstruje na praktických problémech. Je tu formulována řada úloh užitečných při konkrétních plánovacích postupech. Desátá kapitola se stručně zabývá problematikou samočinných počítačů a dotýká se některých aspektů spojených s metodami CPM I a CPM II v souvislosti s nimi. Poslední, jedenáctá kapitola, obsahuje úvahy o současnosti a budoucnosti vývoje aplikací této užitečné metody.

Všechny kapitoly jsou proloženy drobnými příklady, jejichž studium a řešení spolu s daným výkladem pojmů v textu jsou zárukou, že čtenář bez velkého výdaje energie dobře porozumí metodě a je schopen po přečtení knihy metodu v praxi aplikovat. Proto je tato kniha především učebnicí základů CPM. Nevyžaduje vůbec žádné matematické znalosti; je to návod, jak CPM používat v praxi plánování časově navazujících činností. Proto je možno knihu doporučit všem zájemcům o metodu, a to bez ohledu na úroveň matematické zkušenosti.

Jan Řehák

**Talcott Parsons (ed.): American Sociology. Perspectives, Problems, Methods**

Basic Books, Inc., New York - London 1968, 346 s.

Český čtenář většinou zná sborník redigovaný R. Mertonem a L. Broomem *Sociology Today* (1959) — ať už z několikrát reeditovaného originálu, nebo ruského překladu (1965). Kniha, redigovaná tentokrát Parsonsem, svou zákl. dní formální skladbou na Mertonův a Broomův sborník navazuje, má však být vyjádřením „poněkud odlišného hlediska“ a je orientována spíše k neprofesionální veřejnosti. Hned v úvodu Parsons sice zdůrazňuje, že sborník má být reprezentativní v tom smyslu, že reflektuje různé se hlediska, protože „sociologie ještě nedosáhla takového stupně vývoje, aby od ní bylo možno očekávat úplnou objektivitu a nestrannost“ (str. IX), současně však formuluje teoretické premisy, z nichž při výběru a uspořádání materiálu vycházel. Ohniskem sociologie jako teoretické disciplíny je podle Parsonse problém integrace sociálních systémů, včetně analýzy překážek, nedostatků a neúspěchů integračního procesu: výchozí premisa je tedy „klasický“ funkcionalistická. Sociální systém sám je pojat nikoli jako „konkrétní entita“, ale jako „soubor abstrakcí od konkrétního interakčního chování a vztahů“, přičemž jeho analýza musí začínat a soustřeďovat se na obrovskou varietu „znaků, faktorů a důsledků stavu integrovanosti systému na řadě úrovní“, od rodiny a malých skupin přes „zprostředkující úrovně“ typu lokální komunity a formální organizace k „totálnímu společenstvem“. Stav integrace systému je funkcí stavu, procesů a struktur jiných subsystémů, jejichž primární funkce jsou jiné než integrativní, zejména pak politického a ekonomického systému a

systému, který Parsons nazývá „systémem udržování vzorů“. Z této úvahy je pak odvozeno hrubé členění sborníku.

První část, *Skladebné části sociálního systému*, je rozdělena na analýzy postojů (Inkeles, Davis, Hughes) a kolektivních typů (malé skupiny — T. M. Mills; formální organizace — P. Blau; lokální komunita — J. Reiss jr. a formy urbanizace — Ch. Tilly). Druhá část se vzdaluje „substantivní úrovni“ a je orientována metodologicky, protože „všechny úspěchy, jichž dosáhly empirické vědy, jsou výsledkem kombinování stále zlepšovaných empirických metod s teoreticky zaměřenými problémovými tvrzeními a konceptualizací více či méně generalizované teorie“. Autory metodologických úvah jsou Paul Lazarsfeld (měření) a Robert McGinnis (nové směry v oblasti výzkumných technik). Analýze funkcionálních subsystémů je věnována část třetí: o rodině a přibuzenství píše E. Vogal, o výchově M. Trow, o sociologii ekonomického života známější N. J. Smelser, o sociologii práva L. Mathew a otázkami stratifikačních systémů soudobých západních společností se zabývá B. Barber. Informace o sociologii kultury jsou rozděleny na část o sociologii vědy (N. W. Storer) a náboženství (R. N. Bellah). Deviantní chování a sociální kontrola jsou předmětem části páté, do níž přispěli A. K. Cohen (obecný úvod), Ch. Bidwell (mládež v moderních společnostech) a T. F. Pettigrew (rasové vztahy v americké společnosti). Poslední oddíl o totálních společnostech napsali R. Bendix, E. Shils a S. N. Eisenstadt (ideologie a sociální změny). Závěr knihy tvoří Parsonsův pokus o jakési teoretičtější zobecnění, jež však není ničím víc než populárnějším opakováním známých Parsonsových úvah, jejichž souvislost s konkrétními informacemi z předchozích oddílů je více méně volná. Není ovšem bez zajímavosti, že závěrečná Parsonsova teze, že totiž „sociologie začala zaměřovat a nahrazovat to, co se nazývalo ideologií, zejména pak její marxistickou odrůdu“ (str. 335), pozoruhodně reviduje vlastní Parsonsovu výchozí úvahu o tom, že objektivitu a nestrannost od sociologie stále ještě nelze očekávat. Ostatně Parsonsova charakteristika marxismu jako „sekulárně politického náboženství“, vycházející z obecného pojetí náboženství jako „funkcionální obecniny“ v každé společnosti, komentář také nevyžaduje.

Parsonsův sborník přináší řadu populárních informací, jež ovšem odborník zná z původních prací sociologů, kteří se na sborníku autorsky podíleli, koncepcí, základním zamě-

řením ani zpracováním — zůstaneme-li na úrovni vnitřních srovnání — však úrovně *Sociology Today* zdaleka nedosahuje.

Miloslav Petrusek

## Hans G. Helms. *Fetisch Revolution*

Luchterhand Verlag Neuwied - Berlin 1969

Hans G. Helms se ve své knize zabývá ideologií tzv. nové levice v západní Evropě, se zvláštním zřetelem k působení tohoto hnutí v NSR. Autor se přihlašuje k marxismu a z tohoto hlediska podrobuje kritice jak vůdčí postavy hnutí nové levice (bratři Cohn-Benditové, Rudolf Dutschke, H. M. Enzensberger), tak některé představitele frankfurtské školy (hlavně Marcuseho a Adorna), jež nová levice považuje za své ideology.

Helms dokládá příbuznost ideologie nové levice s pracemi Maxe Stirnera a Bakunina. V souvislosti s myšlenkami Adorna a Marcuseho poukazuje na společensko-ekonomickou nepřiměřenost teorií nové levice skutečné situaci vyspělých buržoazních průmyslových společností. Nová levice charakterizuje současnou západní společnost jako „totální útlak“, přičemž zcela ignoruje možnost analýzy konkrétní třídní ekonomicko-spoolečenské struktury vyspělé buržoazní společnosti, možnost, která je podmínkou revoluční akce. Marcuse píše například o „světové revoluci“... jejíž materiální podmínky by mohly být nahrazeny »spontaneitou«. Taková charakteristika buržoazní společnosti a možné revoluční akce však naprosto neobstojí ve srovnání s přístupem klasiků marxismu k těmto problémům. Ideologové nové levice vidí revoluční převrat ve změně rozdělování zboží, orientují se výlučně na spotřební sféru, přičemž opomíjejí oblast výrobních prostředků a sil, takže spíše než Marxu připomínají francouzské socialisty Marxem a Engelsem kritizované. Hnutí nové levice se sice odvolává na klasiky marxismu, avšak v podstatě opomíjí důkladný vědecký rozbor situace současných zcela konkrétních buržoazních společností, jež byl klasikům vlastní a který z nich klasiky učinil. Nová levice se tím zařazuje do tradice romantické maloměšťácké vzpoury, která si není vědoma svých podmínek a musí proto vyznít naprázdno. Revoluce je pak fetišem.

Helmsova práce je první a zatím patrně jedinou důkladnou marxistickou analýzou studentské nové levice a společenských teorií frankfurtské školy, kterou provedl západní autor.

Miloslav Bednář